

Skemptan og Eliminatio

Et bidrag til kritikken af den fornsvenske tekst
Hær sigx aff abotum allum skemptan mykla
(med et udblik til andre tekster)

1. *Eliminatio*

Eliminatio codicum descriptorum er den tekniske term for ét af leddene i den traditionelle tekstkritiske procedure: udskydningen af de bevarede tekstvidner der er afskrifter af andre bevarede tekstvidner, og som derfor ikke kan afgive selvstændigt vidnesbyrd om arketypens ordlyd.

Paul Maas, der har kodificeret tekstkritikkens metodiske principper (1927 og senere), opstiller i § 8a det kriterium for at udpege et bevaret tekstvidne, J, som *codex descriptus* at det indeholder alle de samme fejl som et andet bevaret tekstvidne, F, og desuden mindst én

---

Olrik Frederiksen, B., lektor, mag. art., Den Arnamagnæanske Samling, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. "*Skemptan and Eliminatio. A Critical Note on the Old Swedish Text Hær sigx aff abotum allum skemptan mykla (with a View to Other Texts)*", *ANF 121* (2006), pp. 237–252.

Abstract: The famous Old Swedish satire on abbots, *Skemptan [aff abotum allum]*, is preserved in only two manuscripts: Cod. Holm. D 4 a (Cod. Verelianus or Lady Märta's Book), probably to be dated to ca. 1448, and Cod. Holm. D 3 (Lady Elin's Book), probably to be dated to ca. 1488. The received opinion is that the text in D 3 is copied from D 4 a. In the present article it is first pointed out that no positive (physical or codicological) evidence has been produced in support of this hypothesis, although such evidence is required according to the principles of textual criticism, *in casu* the rule of *eliminatio codicum descriptorum*. Secondly, it is demonstrated that in two cases there is fairly weighty evidence to the contrary, *viz.* that D 3 could not be derived from D 4 a. Finally, it is emphasized that rather thin evidence has hitherto been produced for the view (adopted by David Kornhall among others) that D 4 a and D 3 as witnesses to a further four texts (*Erikskrönikan*, *Flores och Blanzefflor*, *Namnlös och Valentin* and *Hertig Fredrik*) are mother and daughter, respectively. Of course, this also applies to Kornhall's argumentation regarding *Namnlös och Valentin*, which would seem to have been generally accepted as conclusive.

Keywords: textual criticism; critical method; Old Swedish texts; Old Swedish manuscripts; Old Swedish language

særfejl (Maas 1927: 3); med fejl, herunder særfejl, menes vel at mærke novationer eller sekundære læsemåder der er tekstkritisk signifikante (jf. fx nærmere Haugen 1992: 61–64). Allerede i § 11 erkender Maas dog at den nævnte fejlfordeling også kan tolkes som udtryk for at de to tekstvidner udgår fra ét og samme forlæg, som F's skriver blot modsat J's har afskrevet uden at begå nye fejl (jf. Maas 1927: 5).

Selv om fejlfrie afskrifter sikkert var sjældne i middelalderen, i al fald hvis de afskrevne tekster havde en vis længde, er det derfor tvivlsomt at udpege en middelalderlig *codex descriptus* alene ud fra fravær af særfejl i det ene tekstvidne (F), dvs. ved rent negativ bevisførelse. Som pointeret af Maas selv (§ 11, 1927: 5) bør der også fremlægges positivt bevis, gerne fysisk eller kodikologisk. Det kan fx være en tilsyneladende grundløs tekstmangel i J der viser sig at svare til en tekstmangel i F som er opstået ved fysisk beskadigelse af netop dette håndskrift, eller det kan omvendt være en tilsyneladende umotiveret sekvens af bogstaver eller ord i J som viser sig at svare til netop de bogstaver eller ord der kan læses gennem et hul i pergamentet på det pågældende sted i F. Jf. Maas 1927: 3, Haugen 1992: 83–87 og først og fremmest Reeve 1989: 11 ff., som indeholder en formelig katalog over forskellige typer positivt bevis.

2. *Skemptan*

Anledningen til denne lille metodologiske repetition er de følgende overvejelser over forholdet mellem vidnerne til én af den fornsvenske litteraturs klassikere, det korte prosastykke der bl.a. er kendt under titlen *Satiren om abbederne* (jf. fx Noreen 1954: 103). Da teksten i 1997 blev gjort til genstand for tværvidenskabelig behandling i samlingsbindet *Master Golyas and Sweden. The Transformation of a Clerical Satire* (ed. Olle Ferm & Bridget Morris), fik den korttitlen *Skemptan* (efter indledningsordene *Hær sigx aff abotum allum skemptan my | kla*, citeret efter D 4 a l. 1–2¹), og sådan vil den også blive betegnet nedenfor.

Selv kalder teksten sig fabel i ét af håndskrifterne (D 4 a l. 83). Den kunne dog med større ret klassificeres som repræsentant for den med fablen beslægtede genre ætiologien (jf. Nøjgaard 1964: 102–103) for så vidt som udgangsordene antyder at dens funktion er at forklare hvorfor alle abbeder er flenskaldede. Svaret er som bekendt ikke smigrende for

¹ Der citeres her og i det følgende fra Per-Axel Wiktorsson og Lars Wollins udgave af teksten 1997: 226–231.

abbedstanden, men absolut originalt: at abbedernes hår er ætset bort af den dunst de udsender når de har indtaget dagens rundeligt tilmålte kvanta af føde, fast såvel som flydende. Yderst ude har den svenske tekst rødder i en noget længere latinsk pamflet, *Magister Golyas de quodam abate*, der almindeligvis tilskrives den engelske prælat Walter Map (Mapes) (ca. 1135 – ca. 1210) (jf. Wollin 1997: 332–350).²

Der findes kun to tekstvidner til *Skemptan*, det ene i Stockholm-håndskriftet D 4 a, også kaldet Codex Verelianus eller Fru Märtas bok, det andet i Stockholm-håndskriftet D 3, Fru Elins bok. Begge håndskrifter er særdeles velkendte fornsvenske samlingshåndskrifter, der overvejende indeholder underholdningslitteratur (rimkrøniker, ridderromaner m.m.) og overvejende de samme tekster (se fx Åström 1997: 247). Vidnet i D 4 a daterer Patrik Åström til ca. 1448 (1997: 242, 249) og vidnet i D 3 til ca. 1488 (1997: 246, 249). Per-Axel Wiktorsson (1997: 262, 265) identificerer hypotetisk de to håndskrifers eponymer med et par damer fra 1400-tallets svenske højadel, fru Märta Ulfsdotter (Sparre af Hjulsta og Ängsö, død mellem 18/10 1448 og 9/2 1449) og hendes datter fru Elin Gustavsdotter (Sture, af Sjöblad-slægten, død før 2/6 1496).

3. Den hidtidige hypotese

At også de to vidner til *Skemptan* skulle være henholdsvis mor og datter (dvs. forlæg og afskrift, *codex descriptus*), er en tanke som Lars Wollin tager op til nærmere prøvelse i sit bidrag til *Master Golyas and Sweden* (1997: 322–324). Dermed blev der langt om længe rådet bod på en af de mangler som David Kornhall påpegede da han i 1959 gjorde status over i hvilket omfang D 3 er afhængigt af D 4 a (1959: 58–61). Ifølge Kornhall var det ad empirisk vej bevist at et stort sammenhængende parti i D 3 (p. 213–542) forud for den serie kortere tekster som *Skemptan* tilhører, udgik (direkte?) fra D 4 a, og han fandt det bl.a. af den grund nærliggende at regne med afhængighed også for de kortere teksters vedkommende; samtidig slog han dog fast at der her manglede “den bevisning som bara grundliga filologiska undersökningar kan avkasta” (Kornhall 1959: 60).

I sin undersøgelse af forholdet mellem de to *Skemptan*-vidner synes

² Den latinske tekst er nyudgivet og forsynet med oversættelse og uundværlige kommentarer af Anders Piltz i 1997. At dømme ud fra kommentaren hos Piltz (1997: 213 med henvisning til Morris 1991: 202 f.) har tekstens forklaring på abbeders skaldethed intet litterært forbillede.

Lars Wollin snarest tilbøjelig til at tilslutte sig Kornhalls formodning idet han konkluderer at “[t]he most reasonable hypothesis is, after all, that even the *Skemptan* text in Cod. D 3 is copied — and copied rather hastily — from Cod. D 4 a” (Wollin 1997: 324).

Den forbeholdne udtryksmåde (“after all”) skyldes utvivlsomt at Lars Wollin i praksis kun når frem til at dokumentere at Paul Maas’ først opstillede betingelse for afledning af et bevaret tekstvidne fra et andet bevaret tekstvidne er opfyldt: at J, in casu D 3, har fejl som F, in casu D 4 a, ikke har, og at F ikke har fejl som J ikke også har (i hvilket omfang de to tekstvidner faktisk har fælles fejl, er vanskeligt at afgøre, bl.a. fordi der er betragtelig afstand mellem *Skemptan* og den mest nærliggende kontrolinstans, den latinske kilde, jf. nærmere ndf.). Ydre indicier for afskriftforholdet, som Paul Maas senere stillede krav om, fremlægger Lars Wollin ikke. Ganske vist nævner han eksempler på læsemåder i D 3 der efter hans mening er lette at forklare som misforståelser af læsemåder i D 4 a, således *ey* D 3 l. 47 for *j* D 4 a l. 54 og (*super*) *with* D 3 l. 27 for (*super*) *aff* D 4 a l. 30–31 (Wollin 1997: 322–323); men han påberåber sig ikke bogstavernes konkrete fremtrædelsesform eller andre ikke-tekstlige træk som forklaring på de mulige fejllæsninger. Når han alligevel ender med at foretrække D 4 a → D 3-hypotesen, lægger han da heller ikke skjul på at det udelukkende skyldes hans modvilje mod at operere med tænkte tekstvidner (et fælles udgangspunkt for D 4 a og D 3 og eventuelle mellemlid mellem dem) ved siden af de to eneste bevarede (jf. Wollin 1997: 324).

4. Et alternativ

Som forholdet mellem de to vidner til *Skemptan* hidtil er udredt, forbliver hypotesen om D 3-tekstens afhængighed af teksten i D 4 a altså en blot og bar mulighed uden støtte i positivt bevismateriale.³ Hvis man inddrager sproghistorien i de tekstkritiske overvejelser, som det nu skal forsøges, synes der imidlertid at kunne fremlægges et positivt bevis i sagen, om end til støtte for den modsatte hypotese, at D 3 er uafhængigt af D 4 a.

I l. 26 læser D 3 *thæsker* svarende til *tæfkar* i D 4 a l. 29. Som manifestation af verbet fornsvensk *bæfka* i betydningen ‘smage, anvende eller opfatte med smagssansen, prøve smagen af ngt, nyde lidt af ngt’

³ Der er derfor ingen grund til at gøre den til en kendsgerning, som det er sket i den redaktionelle oversigtsartikel der indleder *Master Golyas and Sweden* (Ferm 1997: 14).

passer den sidste form utvungent ind i konteksten, her citeret efter D 4 a (l. 28–32):

Siden læter han sla thet j en disk och tæfkar ther aff och siden sæter han thet a mun sin och super aff hwan supa fyræ thy thet war goth feth spadh 'siden lader han det [afkog af flæsk] hælde i en tallerken og smager på det, og siden sætter han det for sin mund og drikker deraf hver slurk fordi det var en god fed suppe'

Hvis D 4 a's *tæfkar* er udgangspunkt for D 3's *thæsker*, hvilket den hidtidige hypotese postulerer, må *tæfkar* have været udsat for nogle udtryksmæssige modifikationer fra D 3-skriverens side.

En af dem er udskiftningen af *f* med det meningsforstyrrende *s*. Den er let forklarlig som resultat af grafisk forveksling af bogstaverne *f* og højt *s*, hvis udseende generelt ligger tæt på hinanden. Det specifikke udseende af *f* her i D 4 a er ikke til umiddelbar støtte for tanken om at netop D 4 a skulle være udgangspunkt for forvekslingen, idet der for den blot minimalt opmærksomme er tydelig forskel at se mellem D 4 a-skriverens *sk* i fx *disk* og *mylskæ* og hans *fk* i *tæfkar* (jf. faksimilerne hos Ferm & Morris 1997 henholdsvis p. [220] l. 9, [221] l. 3 og [220] l. 9). Som utvetydigt vidnesbyrd om en skriver der har skrevet tanke- og skødesløst af, stemmer denne modifikation under alle omstændigheder nøje med D 3-skriverens almindelige omdømme (jf. bl.a. Wollin 1997: 323 og Kornhall 1959: 45, 61 m. henvisn.; om skriverhænderne i D 3 Kornhall 1959: 43, Åström 1997: 244 m. henvisn.).

En anden ændring som må være indtruffet i henhold til den hidtidige hypotese, er udskiftningen af *tæfkar*'s forlydskonsonant *t* med *th*'et i *thæsker*. Den kan principielt tolkes som udtryk for bevidst etymologisering eller arkaisering fra D 3-skriverens side (jf. den fornsvenske normalform *bæfka*) eller — mere søgt — som tilfældigvis etymologisk korrekt udtryk for almindelig sammenblanding af oprindeligt trykstærkt *p*- og *t*- i forlyd, forårsaget af de to lyds sammenfald i *t*- (ret almindeligt fra ca. 1400 og næsten fuldt gennemført ca. 1450 ifølge Noreen 1904: 202), subsidiært som tilfældigvis etymologisk korrekt udtryk for ekspanderende rent grafisk / dekorativ brug af *h* som anden digrafkomponent.

Den første mulighed må anses for udelukket fordi *s*'et i *thæsker* til fulde beviser skriverens ligestyldighed over for ordet og dets betydning, og den anden mulighed må kaldes meget lidt sandsynlig. Nok kan man finde potentielle eksempler i D 3 på hvad der ud fra sproghistorisk syns-

vinkel er sammenblanding forårsaget af den hastige yngre fornsvenske sprogudvikling — et sådant er dativ *sinom* for ventet akkusativ *sin*, som D 4 a har (l. 30), i konteksten *sidhen sætter han thet a mwn sinom* l. 26–27, jf. omvendt (*aff abotum*) *alle* D 3 l. 1 over for (*aff abotum*) *allum* D 4 a l. 1. Nok kan man også finde overordentlig talrige eksempler på videre brug i D 3 end i D 4 a af *h* som rent grafisk / dekorativ anden digrafkomponent — fx *gangher* l. 2, *k[læd]* | *dhe* l. 3–4, *hætthen* l. 4, *ath* l. 5 over for D 4 a *ganger* l. 2, *klæ* | *dda* l. 3–4, *hættæ* l. 4, *at* l. 5 etc. etc.; men lige netop m.h.t. gengivelsen af oprindeligt *p-* og *t-* i forlyd hersker der samme gode orden i D 3 som i D 4 a. Materialet er ikke stort hvad angår oprindeligt trykstærkt *p-*, men antagelig tilstrækkeligt til at være signifikant.

For oprindeligt *p-* i forlyd bruger D 4 a *th-* gennemført i pronominer og pronominaladverbier (hvor *p-* p.gr.a. tryksvaghed blev til *ð* og senere *d*, jf. Noreen 1904: 202 f.) og ellers kun i *thakker* 'takker' l. 70 og *thry* (nt.) 'tre' l. 75; den hyppigste korrespondens til bevaret trykstærkt *p-* er *t-* (*tæskar* l. 29, *tæfflæs* 'uden smag, fad' l. 34, *Tridhiæ* 'tredje' l. 61 og *trangbrystader* 'trangbrystet' l. 74). For oprindeligt *t-* i forlyd gennemfører D 4 a *t-* (*til* 'til' l. 7 bis, 14, 27, 49, 52, *twa* (mask./fem.) 'to' l. 10, 43, *tunga* (subst.) 'tunge' l. 15, *talt* (ptc.) 'talt' l. 16, *tio* 'ti' l. 24 ter, *taker* 'tager' l. 46, (*siw*)*tigi* '(syv)ti' l. 68, *tiider* 'tider' l. 72). D 3 har også *th-* i talordet 'tre' svarende til D 4 a's *thry* (*thry* l. 68),⁴ men indfører vel at mærke *t-* i 'takker' (*takker* l. 63) og forholder sig i øvrigt akkurat ligesom D 4 a m.h.t. oprindeligt *p-* og *t-*, bortset fra formen *thæsker* (jf. *tæfflæs* l. 30, *Tri[dhiæ]* l. 53–54 og *tranh* | *brystadher* l. 66–67 og *ti(i)l(l)* l. 7 bis, 13, 24, 43, 45, *twa* l. 10, 38, *twnghe* l. 14, *tio* l. 21, 22 bis, *taker* l. 41, (*siw*)*tio* l. 60, *tiidher* l. 65; til *talt* D 4 a l. 16 savner D 3 modsvarende p.gr.a. beskadigelse af håndskriftet). I dette mønster, hvor *th-* er forbeholdt oprindeligt *p-*, og *t-* er ensidigt ekspanderende, er der ingen som helst støtte for tolkningen af *thæsker*'s *th-* som resultat af

⁴ I forlængelse af Per Erik Wahllunds forslag (1979: 66) om at *thesso thry* D 4 a l. 75 / *thessæ thry* D 3 l. 68, der egentlig sigter til 'vin, peber og ingefær' i den foregående sætning, er en paradisk allusion til Paulus' berømte ord fra 1 Kor 13,13 om "tro, håb og kærlighed, disse tre", kunne man måske forklare det ekstraordinært bevarede *th* i talordet her som betinget af at det indgår i et fast udtryk med det foregående pronomen. Allusionen er dog noget tvivlsom, bl.a. fordi de tre substantiver på den ene side og pronomen + talord på den anden står i hver sin sætning i *Skemptan* modsat i 1 Kor 13, 13. — Uetymologiske eksempler som *thwem* og *thwe* (former af talordet 'to') i konteksterne *I thessom thwem biscopomen* og *hwi thesse thwe* i det nedennomtalte fragment Uppsala C 835 a, der ellers skelner konsekvent mellem oprindeligt *p-* og *t-* (jf. Gussgard 1961: 12), gør det nærliggende at tro at *th'*et i *thry* / *thry* under alle omstændigheder er afhængigt af det foregående pronomens forlyd.

generel sammenblanding af oprindeligt trykstærkt *þ*- og *t*- eller rent grafisk brug af *h* som en slags pyntebogstav.

Hvis ikke D 3's *thæsker* lader sig forklare tilfredsstillende ud fra D 4 a's *tæfkar*, og det ligger navnlig tungt m.h.t. forlydskonsonanten, så må man antage at *th*'et i denne form går tilbage til et forlæg der ikke er identisk med D 4 a, dvs. acceptere den alternative hypotese at de bevarede tekstvidner til *Skemplan* ikke er mor og datter, som i dette stemma:

$$(1) \quad \begin{array}{c} D_4 a \\ | \\ D_3 \end{array}$$

men snarest søstre (eller kusiner el. lign.), som i dette stemma:

$$(2) \quad \begin{array}{c} x \\ \hline D_4 a \quad D_3 \end{array}$$

Med Paul Maas' terminologi kan man sige at *t* i D 4 a's *tæfkar* er en mulig særfejl — in casu en novation som D 3-skriveren efter omstændighederne vanskeligt kan tænkes at have villet rette tilbage til *th* — og at en F (D 4 a) → J (D 3)-hypotese dermed er udelukket, idet den nødvendige forudsætning herfor jo er fravær af særfejl i F. Tekstkritisk relevante fejl plejer ganske vist at være af indholds-, ikke udtryksmæssig art; men alle midler kan selvfølgelig tages i brug når slægtskabsforholdet mellem tekstvidner skal udredes, også sproghistoriske, og brug af netop *t*-/*th*-fordelingen i den tekstkritiske argumentation har endda et fortilfælde. I sin redegørelse for forholdet mellem det lille Birgittafragment Uppsala C 835 a og det lidt større Stockholm A 5 b afviser Jostein Gussgard den ved første øjekast indholdsmæssigt mulige, men ikke nødvendige tolkning at C 835 a skulle udgå fra A 5 b, fordi det første stort set opretholder skellet mellem *t*- og *th*- i overensstemmelse med etymologien mens det andet blander oprindeligt *t*- og *th*- sammen (jf. Gussgard 1961: 48).

En skeptiker vil muligvis indvende at *thæsker*'s *th* alene udgør et usikkert fundament for en hel hypotese.

Skal den alternative hypotese funderes yderligere, er der imidlertid kun ét sted at henvende sig: ved den latinske kilde, og større håb er der

ikke at sætte til denne mulighed eftersom den svenske tekst generelt karakteriseres som en parafrase af den latinske (jf. Wollin 1997: 342, 349); det er sikkert derfor Lars Wollin har afstået fra at inddrage latinen i sin undersøgelse af slægtskabet mellem de svenske tekstvidner (1997: 322–324). Ved hjælp af sin fremragende model til oversættelsesanalyse har han dog samtidig dokumenteret at de typer relation mellem den latinske og svenske tekst som han kalder fri og bunden ækvivalens (modsat tom korrespondens og intet slægtskab), trods alt dækker mere end 50 % af *Skempton's* ordmasse, den sidste type alene endda knap en tredjedel (jf. Wollin 1997: 342–350). Derfor kan det ikke på forhånd anses for helt forgæves at prøve at appellere til latinen.

Vover man forsøget, finder man i al fald et enkelt muligt indicium til støtte for den alternative hypotese; forsøget lader sig vel at mærke kun gøre i ganske få tilfælde da der kun findes ganske få tilfælde af regulær divergens mellem de to tekstvidner.

Om den måde hvorpå abbeden omgår Benediktinerreglens forbud mod at spise firfodede dyr (jf. Piltz 1997: 183 ad 26), hedder det i den latinske tekst (Piltz 1997: 190, med engelsk oversættelse *ibid.* p. 191):

Ipsum [dvs. en flæskeside, *baco*] uero non comedit, quia de quadrupedibus est. Uerumtamen, quia caro ipsius dulcis est et pinguis, diligentissime commentatur super textum ipsius, et tandem hanc de eo exponit sententiam: ut scilicet tam diu torqueatur et agitur in patella, quoad totus conuertatur in liquorem, et sic, quod non datur illi posse comedere, detur illi posse bibere 'He does not eat it, for it comes from a quadruped animal. However, since its meat is delightful and especially fat, he gives extremely careful consideration to the wording of its text and finally produces the following exegesis: it should be turned and shaken on the dish for such a long time that it is completely turned into liquid, and in this way he is allowed to drink what he is forbidden to eat'

I den svenske tekst springes det subtile mellemlid med abbedens studium af flæskesidens "tekst" over, idet oplysningen om at han ikke må spise flæsk fordi det er fra et firfodet dyr, straks følges af oplysningen om at han lader flæsket tilberede (modsat i den latinske tekst her ved kogning) så at han i stedet kan drikke det. Overgangen fra den ene oplysning til den anden er formuleret således i D 3 (l. 22–25, med enkelte retoucheringer):

flæsk ma han ey æthe thy ath thet [ær] fyræføth thogh lather han wellæ thet i pannu ther tiill aldher mosther ær wr thy sidhen læther han sla thet i en disk [..]

I D 4 a hedder det tilsvarende (l. 25–29):

Flæsk ma han ey ætæ thy at thet ær fyræføt / tha læter han wellæ thet j pannu ther til alder moster ær wr thy Siden læter han sla thet j en disk [..]

Her indleder D 3's adversative adverbium *thogh* nok et senere led i handlingen end det ensbetydende *Uerumtamen* i den latinske tekst; men det følger efter akkurat samme led (*thy ath thet ær fyræføth / quia de quadrupedibus est*) og står i den forstand på samme plads som i den latinske tekst. Dette må kaldes påfaldende hvis vejen til *thogh* skulle være gået over D 4 a's temporaladverbium *tha*, der er mindst lige så naturligt som *thogh* i sammenhængen; for det er blot et nyt led i den konkrete handling den svenske tekst her bringer, ikke som den latinske en tilsnigelse på tankeplanet. D 4 a's *tha* i l. 26 er altså også en mulig særfejl.

5. Sammenfatning og udblik

Ovenfor er det forsøgt at vise at den etablerede mening om forholdet mellem de to *Skemptan*-vidner — at D 3's tekst udgår fra D 4 a's — savern fodfæste i det positive bevismateriale som tekstkritikkens kodeks foreskriver for sådanne tilfælde. Det foreslåede alternativ — at D 3 og D 4 a's tekster uafhængigt af hinanden udgår fra et (begge nærstående) fælles forlæg — kan funderes på et par indicier, hvoraf i al fald *th-* i *thæsker* må bedømmes som tungtvejende. Et enkelt indicium eller et par stykker forekommer ganske vist ikke at være noget imponerende antal; men man bør betænke at teksten er af yderste korthed. Den indeholder 568 ord i D 4 a (Wollin 1997: 342) og strækker sig over et par sider i samme håndskrift, hvorimod de nedenfor nærmere omtalte tekster *Erikskrönikan*, *Flores och Blanzefflor*, *Namlös och Valentin* og *Hertig Fredrik* fylder henholdsvis 111, 54, 55 og 72 sider (jf. fx Kornhall 1959: 25 og tilsvarende *ibid.* p. 32 om teksternes udstrækning i D 3).

Det er begrænset hvor meget den alternative hypotese rykker for *Skemptan*-kritikkens vedkommende, da de to vidner ikke opviser større indbyrdes variation; en af dens fåtallige konsekvenser er at D 3's

læsemåde *super wth* bliver muligt primær på lige fod med D 4 a's *super aff* i det af Lars Wollin (1997: 322) nævnte eksempel på vanskeligt prioriterbare læsemåder inden for tekstoverleveringen (hentet fra den ovf. citerede passage om abbedens delikate drik). Hypotesen har imidlertid også betydning i videre perspektiv. Hvis den er sand, så forøges på ingen måde antallet af de grundigt undersøgte tekster der ifølge Kornhall (1959: 60) støtter sandsynligheden af at de uudforskede D 3-tekster med paralleller i D 4 a er afskrifter af dette håndskrift, og som der her til slut skal gøres rede for, er disse teksters antal i forvejen lavere end Kornhall i sin tid antog.

Ifølge Kornhall (1959: 58 ff.) var der seks grundigt undersøgte tekster i alt: *Herr Ivan, Karl Magnus, Erikskrönikan, Flores och Blanzefflor, Namnlös och Valentin* samt *Hertig Fredrik*. D 3's vidner til de to første tekster kan umuligt udgå fra D 4 a, hvorimod Kornhall anser afskriftforholdet D 4 a → D 3 for bevist for de fire sidste; men han argumenterer udtrykkelig med at disse fire tekster er "grundligt *textkritiskt* undersökta" (1959: 59), selv om et afskriftforhold som sagt kun kan anses for sandsynliggjort hvis der kan opdrives en eller anden "peculiarity of a witness *other than its readings* that accounts for an innovation in another witness" (Reeve 1989: 10) (tekstfremhævelserne er foretaget her).

Da Patrik Åström gjorde status i *Master Golyas*-bogen, var antallet af tekster som der til gavns var ført bevis for, reduceret fra fire til én, ironisk nok den af Kornhall selv behandlede tekst *Namnlös och Valentin*: "The relationship between the texts in the two manuscripts is such that generally speaking it cannot be proven beyond all doubt that D 3 is a direct copy of D 4 a. In other words, there are no such omissions [...] or additions in D 3 that may be explained by the external shape of the text in D 4 a, with one exception, viz. *Namnlös*" (Åström 1997: 248).

Om Kornhalls bevis for *Namnlös och Valentin's* vedkommende (1959: 57) må det imidlertid siges at det ved nærmere betragtning hænger i en temmelig tynd tråd (hvilket Kornhall er mere bevidst om i begyndelsen end i slutningen af sit ræsonnement, til skade for konklusionen). Hans bevis er baseret på den iagttagelse at flertallet af mulige tekstoverspringelser i D 3 omfatter sekvenser på seks eller syv ord, og at den gennemsnitlige længde af D 4 a's linjer er på knap syv ord. De formodede overspringelser skulle ifølge Kornhall kunne forklares med at D 3-skriverens øje er hoppet fra et sted i en foregående linje til det tilsvarende sted i den umiddelbart følgende linje i D 4 a.

Udeladelse af linjer nævnes ganske vist blandt Reeves kategorier af positivt bevis (jf. ovf.); men den slags linjer som han tillægger bevis-

kraft, og som man med rette kan tillægge en sådan, er utvivlsomt forlæggets konkrete linjer — dvs. sekvenser af bogstaver og mellemrum der strækker sig fra margen til margen i en vis højde på siden — og ikke bare sekvenser af bogstaver og mellemrum der strækker sig fra et hvilket som helst punkt (inde) i en linje til det tilsvarende punkt (inde) i den følgende (jf. Reeve 1989: 16 f.). Hver gang en skriver skal gå fra slutningen af en linje i sit forlæg til begyndelsen af den næste, har han lejlighed til at bevæge øjnene nedad, mens han jo kun behøver at bevæge øjnene til siden når han skal gå fra det ene bogstav eller ord til det andet inden for samme linje. Derfor er der kun overhængende risiko for at øjnene hopper for langt ned, når han skifter linje.

Kornhall påberåber sig i alt ni bevissteder i *Namnlös och Valentin* (1959: 57 m. henvisn. til Werner Wolfs udgave af teksten efter D 4 a); det er Wolf 1934: 12 note 20 (~ D 4 a p. 352 l. 42–43), 1934: 56 note 24 (~ D 4 a p. 367 l. 28–29), 1934: 76 note 92 (~ D 4 a p. 374 l. 19–20), 1934: 116 note 94 (~ D 4 a p. 388 l. 38), 1934: 120 note 29 (~ D 4 a p. 390 l. 18), 1934: 130 note 90 (~ D 4 a p. 393 l. 16–17), 1934: 146 note 73 (~ D 4 a p. 398 l. 23–24), 1934: 148 note 81 (~ D 4 a p. 399 l. 9–10) og 1934: 154 note 25 (~ D 4 a p. 401 l. 34–35).⁵ Efterser man disse steder i D 4 a, fremgår det at fravær af D 3-tekst kun to steder svarer til en konkret linje (fra margen til margen) i D 4 a (p. 388 l. 38 og p. 390 l. 18), og begge steder kan forskellen mellem de to håndskrifter lige så vel tænkes at have tekstlig som fysisk årsag. Det er naturligvis en betingelse for at godtage en tekstmangel som sandsynligt resultat af linjeoverspringelse at den ikke er afhængig af indholdet ved fx at danne en meningsmæssig enhed eller omfatte et *saut du même au même* (jf. Reeve 1989: 16).

Det første sted behandler håndskrifterne en indholdstom sætning i den nedertyske tekst på hver sin frie måde: *desser dinge sit bericht* 'vær forvisset om disse ting' Wolf 1934: 117 v. 1912 svarer til ingenting i D 3 (jf. Wolf 1934: 116 note 94), men til sætningen *thy rader iach ider, at j hæden riden* 'derfor råder jeg jer til at I rider herfra' i D 4 a (Wolf 1934: 116 l. 18) (om *Namnlös och Valentin*'s kildeforhold fx Ronge 1967: 212 f.).

Det andet sted mangler D 3 rigtig nok en tilsyneladende vilkårligt afgrænset sekvens i D 4 a: ordene *wid sinæ hand och ledde henne litith* i sætningen *Namnlös tok iomfrvnæ wid sinæ hand och ledde henne litith fra Falantin vnder enæ skønæ lindh* 'N. tog jomfruen ved sin hånd og

⁵ Henvisningerne til D 4 a er tilføjet her. Repro- og fotoenheden på Kungl. biblioteket i Stockholm takkes for at have leveret fotokopier som har muliggjort eftersyn af Kornhalls eksempler fra håndskriftet.

førte hende lidt (bort) fra Valentin (hen) under en skøn lind' Wolf 1934 120: 24–26 m. note 29; til gengæld bringer D 3 efter *Falantin* ordene *och gik medh henne* 'og gik med hende' Wolf 1934: 120 note 31, hvorved formuleringen bliver lige så fuldstændig i D 3 som i D 4 a. Kun hvis sekvensen *och gik medh henne* var en senere tilføjelse i D 3, ville den kunne tages til indtægt for Kornhalls idé, og Wolf (1934) antyder intet herom i sit variantapparat skønt en oplysning som fx note 74 på p. 88 ("klubbo] kubbl (*durchgestrichen*) B. (*darnach:*) klubbæ BC") skaber forventning om at han ville have gjort det i påkommende tilfælde (B er Wolfs sigel for D 3). Uanset hvornår sekvensen *och gik medh henne* er indført i D 3 — under den oprindelige nedskrivning eller som senere tilføjelse — indeholder den for øvrigt en tekstlig detalje der er foruro-ligende for D 4 a → D 3-hypotesen: ordet *gik* svarende til *gink* i den nedertyske parallelsætning *Namelôs nam se bi der hant, / he gink nicht verne, dar he vant / ene grote linde breit* 'N. tog hende ved hånden, han gik ikke fjernt (derfra), hvor han fandt en stor bred(kronet) lind' Wolf 1934: 121 v. 1983–1985. Selv om D 4 a's læsemåde på dette sted vel som helhed står nedertysken nærmere end D 3's, kan man vanskeligt se bort fra at D 3 med *gik* har bevarer et primært træk som er tabt i D 4 a. Diskussionen om hvorvidt D 4 a virkelig indeholder særfejl, eller det ikke gør, hvilket sidste Kornhalls derivationshypotese (1959: 56 f.) forudsætter, skal dog ikke føres videre her end til omtalen af denne i sig selv uvisse detalje.

Af Kornhalls øvrige syv belæg, som alene omfatter passager af en gennemsnitslinjes længde, ikke konkrete linjer, er det kun en enkelt mulig overspringelse i D 3 der svarer nøjagtigt til strækningen fra et punkt inde i en linje til det tilsvarende punkt inde i den næste i D 4 a (p. 374 l. 19–20), og også her kan overspringelsen lige så vel forklares tekstligt som fysisk, nemlig som resultat af et *saut du même au même*, in casu fra *iach wil* til *iach wil* i sekvensen *iach wil her ey nw lengre dweliæes. iach wil (faræ . . .)* Wolf 1934: 76 l. 10–12. Endnu fire af Kornhalls syv ikke enkeltlinje-dannende belæg kan ydermere forklares på samme måde: med spring fra *thet* til *thet* i sekvensen *thet ær mik ekki liufft, och thet (skal . . .)* Wolf 1934: 146 l. 4–5, fra *kommo* til *kommo* (?)⁶

⁶ Det er kun hvis skriveren har foretaget en senere tilføjelse i D 3 fordi han evt. har "märkt att något är på tok" (Kornhall 1959: 57), at der her, med Kornhall 1959: 57, kan være tale om en overspringelse på syv ord i forhold til D 4 a. Wolfs variantapparat melder imidlertid heller ikke i dette tilfælde om nogen form for modifikation i D 3, hvad selvfølgelig kan skyldes at det ikke har den detaljeringsgrad som man ud fra det oven citerede eksempel fra udgavens p. 88 må tiltro det. Synderlig plausibel er tanken dog ikke i betragtning af at samme skriver øjensynlig ikke foretager tilføjelser af andet

i kommo in j Ispanien obestriddæ. tha the kommo (pa ...) Wolf 1934: 56 l. 14–15, fra *ther* til *ther* i *ther war hans manhet medh ærom skiin. ther* (medh ...) Wolf 1934: 130 l. 4–5 og fra *thu niwter* til *thu niwter* i *thu niwter tik ekki siælffuer at, men thu niwter (enæ ...)* Wolf 1934: 154 l. 22–23.

Alt i alt er der således ingen mulige overspringelser i *Namnlös och Valentin* i D 3 som med større sandsynlighed kan forklares ud fra D 4 a's linjelayout. Dermed synes det positive bevis m.h.t. denne tekst ikke at stå stærkere end det stærkeste af de beviser der er søgt gennemført over for de tre øvrige tekster, og det er som sagt beviser som Patrik Åström har underkendt.

Hvad angår *Erikskrönikan*, har der vist aldrig været tale om positiv bevisførelse for afhængigheden D 4 a → D 3. Rolf Pipping, der som udgiver (1921, med optryk 1963) er den der har beskæftiget sig mest indgående med teksten, fastholdt da også at der kunne fremlægges regulært modbevis mod at udlede D 3 af D 4 a, dvs. påvises særfejl i D 4 a. Erik Noreen (1927: 14 f.), som Kornhall henviser til (1959: 58 f.), dokumenterede ganske vist at Pippings oprindelige modbevis beroede på en fejltagelse, men afviste uden argumentation et muligt alternativt modbevis; tilmed gjorde han øjensynlig gyldigheden af det alternative modbevis (læsemåden *føræ mæn* i D 4 a v. 1464 over for *styre mæn* i den øvrige overlevering) afhængig af at Pipping (1926: 457 f.) havde en anden mening om *føræ mæn* end at denne læsemåde skulle være uoprindelig, hvilket han (loc. cit.) selvfølgelig ikke havde. Det er formentlig derfor at Pipping ikke har følt sig forpligtet til at argumentere yderligere da hans udgave af *Erikskrönikan* blev optrykt i 1963. Det der kan indvendes mod Pippings stemma, er ikke at beviset mod at aflede D 3's tekst af D 4 a's ikke dur, men i det højeste at det står alene (jf. Jansson 1992: 119).

Hvad de to Eufemiaviser angår, *Flores och Blanzeflor* og *Hertig Fredrik*, har begges udgivere forsøgt at dokumentere D 3's afhængighed af D 4 a ad fysisk vej.

Udgifveren af *Hertig Fredrik*, Erik Noreen, har dog ikke andet at anføre end sammenfaldende versalbrug i begyndelsen af vers (jf. Noreen 1927: 13). Havde sammenfaldet været vidtgående, havde man nok kunnet tilskrive det en vis betydning når teksten består af over 3 000 vers; men intet i Noreens fremstilling tyder på at eksemplerne,

---

end enkeltord (og orddele) i D 3's Karl Magnus-tekst, jf. noteapparatet hos Kornhall 1957: 3–111 (ulige sider).

hvoraf han i alt kun nævner tre, er andet end ganske sporadiske og dermed muligt tilfældige. Det er værd at bemærke at dette fænomen ikke omtales af Reeve til trods for at han netop er "more concerned to illustrate categories than to amass examples" (1989: 11).

Flores och Blanzeflor's udgiver, Emil Olson, påberåber sig to potentielle indicier. Det drejer sig i begge tilfælde om forvanskninger i D 3 — *clade* for *clage* og *skall* for *skil* — som ifølge Olson (1916: 134 f.) kan forklares ud fra grafiske forhold i D 4 a, og hvis han har ret i sin formodning om at *g'*et i D 4 a's *clage* er utydeligt fordi det er rettet fra et oprindeligt *d*, må der vel endelig siges at foreligge et indicium af samme høje karat som tekstmangler der svarer til (konkrete) linjer i andre håndskrifter; udeladte linjer og misforståede rettelsers synes at høre blandt de kategorier som Michael D. Reeve regner for de sikreste indikatorer for det ene håndskrifts afhængighed af det andet (jf. Reeve 1989: 20 f.). Det har blot den ulempe at det står alene (i en tekst af omtrent samme omfang som *Namnlös och Valentin*, jf. ovf.).

De hidtidige formodninger om D 3-teksters afhængighed af de tilsvarende tekster i D 4 a synes kort sagt at hvile på et ret spinkelt grundlag, og spinklere end hidtil antaget. Så meget større interesse knytter der sig til de for de to håndskrifter fælles tekster som endnu ikke er grundigt undersøgt: *Tungulus*, *Lilla Rimkrönikan* og *Prosaiska Krönikan*. Det må være en indbydende opgave for fremtidens filologi at få rettet op på denne unndladelssynd.

Litteratur

- Ferm, O. 1997. "Introduction". O. Ferm & B. Morris (ed.). *Master Golyas and Sweden. The Transformation of a Clerical Satire*. Runica et Mediævalia. Scripta minora 3, Stockholm, p. 11–41.
- Ferm, O. & B. Morris (ed.). 1997. *Master Golyas and Sweden. The Transformation of a Clerical Satire*. Runica et Mediævalia. Scripta minora 3, Stockholm.
- Gussgard, J. (ed.). 1961. *To fragmenter på svensk av Den hellige Birgittas skrifter*. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 67, Uppsala.
- Haugen, O. E. 1992. *Stamtæ og tekstlandskap. Studiar i resensjonsmetodikk med grunnlag i Niðrstigningar saga 1–2*. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Jansson, S.-B. 1992. "Från textkritik till popularisering". J. Carlquist (ed.). *Föreläsningar i medeltidsfilologi*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 38, Stockholm, p. 113–130.

- Kornhall, D. (ed.). 1957. *Karl Magnus enligt Codex Verelianus och Fru Elins bok*. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 63, Lund.
- Kornhall, D. 1959. *Den fornsvenska sagan om Karl Magnus: Handskrifter och texthistoria*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap 15. Gleerup, Lund.
- Maas, P. 1927. "Textkritik". A. Gercke & E. Norden (ed.). *Einleitung in die Altertumswissenschaft* 13, 2. Teubner, Leipzig & Berlin.
- Morris, B. 1991. "Sources for a Swedish Satire". *Scandinavian Studies* 63, p. 199–213.
- Noreen, A. 1904. *Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen*. Niemeyer, Halle.
- Noreen, E. 1927. *Studier rörande Eufemiavisorna* 2. *Bidrag till Hertig Fredriks textkritik*. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala 22,7. Almqvist & Wiksell, Uppsala / Otto Harrassowitz, Leipzig.
- Noreen, E. (ed.). 1954. *Fornsvensk läsebok*² (ed. Sven Benson). Gleerups, Lund.
- Nøjgaard, M. 1964. *La fable antique* 1. *La fable grecque avant Phèdre*. Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, København.
- Olson, E. 1916. "Textkritiska studier över den fornsvenska Flores och Blanze-flor [1]". *Arkiv för nordisk filologi* 32, p. 129–175.
- Piltz, A. (ed.). 1997. "Magister Golyas de quodam abate. Critical Edition and Translation". O. Ferm & B. Morris (ed.). *Master Golyas and Sweden. The Transformation of a Clerical Satire*. Runica et Mediævalia. Scripta minora 3, Stockholm, p. 159–217.
- Pipping, R. 1926. *Kommentar till Erikskrönikan*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 187, Helsingfors.
- Pipping, R. (ed.). 1963. *Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D 2*. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 68. Nytryck (med ett tillägg), Uppsala.
- Reeve, M. D. 1989. "Eliminatio codicum descriptorum: A Methodological Problem". J. N. Grant (ed.). *Editing Greek and Latin texts: papers given at the Twenty-Third Annual Conference on Editorial Problems, University of Toronto, 6–7 November 1987*. AMS Press, New York, p. 1–35.
- Ronge, H. H. 1967. "Namnlös och Valentin". *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 12. Rosenkilde & Bagger, København, col. 212–214.
- Wahlund, P. E. 1979. "Skämtan om abbotar". *Frändskaper. Aderton essayer*. Bonniers, Stockholm, p. 57–79.
- Wiktorsson, P.-A. 1997. "On the Scribal Hands in the Manuscripts of *Skemptan*". O. Ferm & B. Morris (ed.). *Master Golyas and Sweden. The Transformation of a Clerical Satire*. Runica et Mediævalia. Scripta minora 3, Stockholm, p. 257–267.
- Wiktorsson, P.-A. & L. Wollin (ed.). 1997. "The two Manuscripts of the *Skemptan* Text. Critical Edition". O. Ferm & B. Morris (ed.). *Master Golyas and Sweden. The Transformation of a Clerical Satire*. Runica et Mediævalia. Scripta minora 3, Stockholm, p. 226–231.

- Wolf, W. (ed.). 1934. *Namnlös och Valentin*. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 52, Uppsala.
- Wollin, L. 1997. "The Lord-Abbot and his Texts". O. Ferm & B. Morris (ed.). *Master Golyas and Sweden. The Transformation of a Clerical Satire*. *Runica et Mediævalia. Scripta minora* 3, Stockholm, p. 319–362.
- Åström, P. 1997. "The Manuscripts of *Skempton*". O. Ferm & B. Morris (ed.). *Master Golyas and Sweden. The Transformation of a Clerical Satire*. *Runica et Mediævalia. Scripta minora* 3, Stockholm, p. 235–256.